

bre inexacte com a llicència poètica.

Efectivament aquesta paraula es pronuncia amb *o* com a vocal oberta, d'una manera general, en tots els dialectes, si bé sembla que alguns en la zona central valenciana ho pronuncien amb *ó* tancada, com m'escrivia Giner i March (1955); tot reconeixent que havia sentit dir *les espòses* 'manilles' a gent ben valenciana (id. Escrig) i que l'alcoià MGadea accentua *espòs*, *-òsa* en el seu diccionari; el lliurià Escrig (1851) que també distingeix bé els dos timbres, fa igual; i és que, com pertot el mot, allà és un mot literari i ben poc popular, en el qual s'obren pas pronunciacions imitades de l'ús acastellanat de tanta gent d'església i d'administració.

A l'Alta Edat Mitjana encara tingué potser un ús de nivell més elevat, si no erudit, i d'això precisament degué venir-li al mot la pronúncia amb *ò* oberta, que no correspon pas al resultat que hauria hagut de tenir la *o* llatina no inicial.¹ El mot apareix en alguna llengua romànica amb tractament fonètic semiculte (fr. *époux*, *épouse*, no *-eux*), però en general no es pot dir que les llengües romàniques l'hagin tractat com a cultisme net, més aviat mot hereditari dins una esfera un poc elevada de llenguatge.

En alguna llengua germana es mantingué en fases primitives el sentit etimològic de 'promès' (així en el cast. arcaic, en temps del *P. del Cid*, i en algun text més tardà), però quasi pertot apareix generalitzat el significat de 'marit, muller' des del principi. Entre nosaltres alguna vegada se li recrea el significat etimològic, però amb caràcter purament llatinitzant —en certs escrits— i llavors s'adoptà, per evitar malentesos o ambigüitats, la fórmula *esposa esdevenidora*, que el *DAg.* assenyalava a Tortosa en el S. xvii. Car no foren casos rars els molt lletrats que mostraven nua, fins en les formes, la voluntat de retornar al llatí: «retràs-te al digne *spos digna sponsa*», *AntCanals (De Arra de An., 155)*.

DERIV.: En els quals, això encara es veu una mica més. En *esposar* [tercer quart S. xiv, *Cròn. del Cerimoniós*] es manté, fins en el nostre romanç medieval, el sentit etimològic del matrimoni promès, àdhuc en JoMartorell: «tots aquests no tenien mullers sinó que eren *sposats*», «ans de la missa los *sposaren* e lo diumenge après foren fetes les bodes» (Ag. i, 121 i cap. 98); sobretot en el participi, com en BMetge («aquesta que-t penses que sia ma *esposada* és ta filla»), «*esposat*: sponsus; *esposada*: sponsa», OPou (*TbPu.*, 158); però en d'altres de llenguatge més planer (*Spill*, v. 6812) *esposar* és ja 'pendre en matrimoni'.

El derivat *desposar* —tot i que *desponsare* és ja llatí postclàssic (St. Agustí, Suetoni)— ens té gust poc català; i, de fet no ha pres peu en les llengües romàniques fora del castellà [1495], i el trobem quasi només en ambients sotmesos a l'ascendent del *romance* (romanços catalans com «aneu a buscà 'l rector perquè vinga a *desposar-me*», MilàF, *Romlo.*, 352.11, recollit a Vic), i a través d'aquest s'infiltrà algun cop en el lèxic de Verdager; si fa no fa, el mateix que cal dir de *desposori* (Verdager, *Canigó*, cf. cast. *desposorio*, jo 1495) o *esposori* (*Atl.*, 162), més consolidat en la

cançó popular: «el dia de l'*esposori* - a la taula s'adornia: / yo la toco del peuet ---» (*Romlo.*, 380.14). El mot vigorós en català ha estat des de molt antic *esposalles*, comú des de Muntaner i JoMartorell, que no se n'està en maliciosos i populars passatges: «« què-y fretura festes a les bodes, puix a les *sposalles* no n'i hagué? » (Ag. iii, 29), i continua viu en el llenguatge tradicional del dret² i en el de les velles comarques;³ fins al punt que una variant *poalles*, amb reduccions fonètiques o fónico-sintàctiques ben normals, es troba en cançons populars urgelleses del S. xvi (*BDLC* vii, 409); una variant *esposalls* és certament menys genuïna. El punt de partida és el plural llatí *SPONSALIA* (ja en Ciceró tendent a estereotipar-se) del neutre de l'adjectiu ll. *sponsalis* 'relatiu a la promesa de casament'.

D'ací va derivar en el llatí tardà [Ss. v-vi] un adjectiu *sponsalicius* 'pertanyent a les esposalles', que arrelà en data remota en l'ús del nostre dret, i aviat demostrà tendència a substantivar-se. Fonèticament hi ha dos corrents, d'evolució més lleu i menys hereditària: el que condueix a la variant, merament catalanitzada, però essencialment intacta, *sponsalici* o *esposalici*; o a una que ja mostra parcialment evolució quasi-popular, *espoalici*: «la --- muyler meua à, en les quartes nopçials mies e sues, d'*espoelissi* c. sous», doc. ross. de 1323 (*RLR* xxxii, 543) la qual vigilà tot seguit i supedità a tribut la senyoria: «si fan matrimonis, los se<n>yors dels pageses an, quax pertot, loïsmo del *sposalici*», *Commem. de Pere Albert (NCl.*, 180); com ens explica Hinojosa: «la firma de *spoli* era --- la cantidad que percibia el señor por autorizar al payés para que hipotecase, a seguridad de la dote y esposalicio (*sponsalitiium*, en catalán *spoli*) de la mujer, todas o parte de las tierras que de él tenía, siglo xiii».⁴

Però no s'aturà aquí l'evolució fonètica, perquè el mot estava subjecte per la seva estructura fònica, a dos canvis més greus: a) el que veiem acomplert en mots com *judicium* > *juí(z)i* > *juí*; o *servitium* > *servií/servei*; o *homicidium* > *homeziði* > *homei*, b) el trasllat d'accent en retrocés quan tenim hiatus pretònic (resolt primer en una vocal llarga (*oá* > *ò*, cf. *BDC* xxii, 251), tipus *boaria* > *bòria*, *de(z)essèt* > val. *dèset*, *Ca(s)enoves* > *Cànoves*).

Paral·lelament, la forma intermèdia, *espoalii*, esdevingué *espòli*, corrent en part subterrani, que ja veiem, però, aflorar des de la primera del S. xiv: «dix al senyor rei que aquesta donzella volia que fos sa muller --- e con açò hac fet, e les cartes foren fetes de les donacions e de l'*espoli* ---», Muntaner (§ 263, Casac. vii, 47.17); en els papers d'un casament de jueus mallorquins, traduïts al català el 1328, ja figura «la dot de son *espoli*», «carta del *spoli*» i altres passatges amb tal forma (*BABL* iv, 169b); en una ordinació alt-urgellesa de 1470, sobre «Com lo *spoli* de marit e de muller, o screx fet en temps de núpçies, com se deu pagar» va escriure el tècnic jurista, més fidel al llatí: «*sposalicii* de marit e muller se deu pagar segons es escrit en les cartes nupçials, e no major *sponsalicii*, o crex d'exovar, no-s puxe demanar» (*BABL* xi, 289).

La «firma d'*espoli*» aviat començaria a ser objecte